

REGINA MAGA-JAGIELNICKA

Politechnika Wrocławska

STANDARDY PUBLICZNYCH PRZESTRZENI MIEJSKICH

Abstract: Standards of Urban Public Space. Public facilities and public areas have a special role to play in urban space. They are important elements in the functional, spatial and social structure of the city. Citizens attach great importance to the availability of transport and service space as well as the attractiveness of greenery areas and different forms of the so-called small architecture. The amount and quality of urban public space reflect the level to which social needs have been satisfied.

It is only natural for citizens to expect development. Related to public space, this requires that two demands be met. The first concerns increasing the degree to which particular needs (ranging from existential to cultural) have been satisfied. Such needs are addressed through the presence of areas and facilities to which everyone has access in the public space. The second demand stems from the commitment to develop in terms of cultural accumulation. This guarantees that the introduction of new elements shall not mean that old ones will be eliminated. The demand is important in the context of protecting the spatial identity.

Public space standards are a function of how the two demands are met and the speed with which this happens. Survey studies conducted among inhabitants of selected small cities enable us to estimate the magnitude of the problems with quantity and quality of public space. Formal and functional variety of space constitutes a cornucopia offering values, which are vital for nurturing spatial identities but also, challenge us to raise public space standards.

Wstęp

Miasto jest dynamiczną strukturą o dużym stopniu złożoności, a jego przestrzenne formy wypełniają zadania dla społeczności, która ma prawo wymagać respektowania jej oczekiwań dotyczących standardów życia. W miejskiej przestrzeni istnieją takie elementy zagospodarowania, które są użytkowane, obserwowane, a także oceniane ze szczególną uwagą, ponieważ stanowią swoiste dobro publiczne. Współcześnie przestrzenie publiczne miasta można rozpatrywać w kategoriach – dostępnej dla każdego – specyficznej oferty:

- informującej o poziomie życia mieszkańców,

- odpowiedzialnej za wizerunek miasta,
- wpływającej na zainteresowanie miastem.

Obiekty i tereny tworzące przestrzeń publiczną wypełniają szczególne zadania: stanowią przestrzenny wyraz poziomu życia społecznego, są odpowiedzialne w realnym wymiarze za wizerunek miasta i jego mieszkańców, są także ważnym składnikiem zachęcającym innych do zainteresowania miastem. W ramach oferty można promować określone zachowania, zachęcać do różnorodnych form aktywności społecznej, kształtować poczucie estetyki, chronić tożsamość miejsc. Publiczne przestrzenie w mieście to zespół miejsc o zróżnicowanym charakterze (komunikacja, usługi, zielen), wymagającym wielu środków do zapewnienia odpowiedniego standardu. Aby ocenić aktualny stan obiektów i terenów, tworzących publiczne przestrzenie miejskie, wykorzystuje się różnorodne analizy urbanistyczne wspomagane badaniami opinii mieszkańców. Zakres podejmowanych działań w obszarach przestrzeni publicznych w różnym stopniu wywołuje zainteresowanie i krytyczną ocenę jej użytkowników. W miastach małych problemy atrakcyjności tych przestrzeni wydają się być bliskie mieszkańcom, których cechują szczególne relacje interpersonalne, bazujące na dobrej znajomości miejsc i wspólnot lokalnych (Bagiński 1998, s. 6). Bazą do przeprowadzenia analiz standardu publicznych przestrzeni miejskich będzie odniesienie się do oceny poziomu zaspokojenia podstawowych potrzeb o charakterze społecznym oraz określenie istotnych cech rozwoju rozumianego jako ewolucja kulturowa.

1. Przestrzenie publiczne – odbicie poziomu zaspokojenia potrzeb

Miejskie przestrzenie publiczne spełniają zadania ważne dla rozwoju poszczególnych osób (z ich indywidualnymi oczekiwaniami komfortu), a także dla wielorakich zbiorowości, potrzebujących miejsc o swobodnej dostępności. Rozróżnienie między przestrzeniami społecznymi (międzyludzkimi) a przestrzeniami prywatnymi skłania do refleksji na temat zakresu odpowiedzialności zastosowanych form przestrzennych (Królikowski, Rylke 2001, s. 71-72). Istnienie w strukturze miasta obiektów i terenów o charakterze publicznym stanowi szczególny rodzaj świadectwa informującego o stanie zaspokojenia potrzeb człowieka jako jednostki, będącej zarazem istotą społeczną.

Potrzeby człowieka tworzą system hierarchicznie uporządkowany według zasad względnej przewagi, nie jest więc obojętny poziom zaspokojenia poszczególnych potrzeb, gdyż wszystkie wzajemnie na siebie wpływają. Teoria hierarchii potrzeb opracowana w latach 50. XX w. przez Maslowa (2006, s. 60-78) jest nadal ceniona w psychologii humanistycznej. Autor przedstawił motywacje człowieka w ujęciu holistyczno-dynamicznym, wyjaśniając w sposób całościowy zależności między wszystkimi elementami struktury osobowości. Osiąganie coraz wyższego poziomu zaspokajania

poszczególnych podstawowych potrzeb – poczynając od minimalnego, umożliwiającego przetrwanie – to wyznacznik rozwoju. W przestrzeniach publicznych w szczególności sposób ujawnia się społeczny wymiar potrzeb człowieka. Obiekty i tereny dostępne dla wszystkich powinny zapewniać warunki do wszechstronnego rozwoju człowieka jako jednostki, a także sprzyjać rozwojowi jego relacji społecznych. Podstawowe potrzeby człowieka uporządkowane hierarchicznie tworzą następujące grupy: I – potrzeby fizjologiczne, II – potrzeby bezpieczeństwa, III – potrzeby przynależności i miłości, IV – potrzeby szacunku, V – potrzeby wiedzy i rozumienia, VI – potrzeby estetyczne.

Problemy dotyczące przestrzeni publicznych ujawniają się, gdy zastanowimy się nad poziomem zaspokojenia potrzeb z poszczególnych grup. Zagrożenia dla fizjologicznego aspektu życia człowieka to np. nieodpowiednia jakość powietrza, którym oddychamy w otwartych przestrzeniach miasta, poziom hałasu, ale także poziom obsługi publicznych usług (np. zdrowia). Bezpieczeństwo kojarzymy przede wszystkim ze standardem obsługi komunikacyjnej, a przecież także stan techniczny i estetyczny obiektów, które tworzą „oprawę” ciągów komunikacyjnych, może sprzyjać powstawaniu zagrożeń. Rodzaj i stan techniczny nawierzchni, a także obiektów i zieleni, wpływa na poczucie bezpieczeństwa. Dla trzeciej grupy potrzeb – przynależności i miłości – poziom, który byłby pożądanym, wiąże się z czynieniem dobra we wszelkich relacjach międzyludzkich. Świadczy o tym np. dostępność przestrzeni dla niepełnosprawnych. Jest to współcześnie ważny wyznacznik standardu przestrzeni. Do zastanowienia zmusza również sposób realizacji potrzeb szacunku, które można odnieść do poszanowania dla historii, autorstwa, własności, dziedzictwa, itp. Bardzo wyraźnie postawy szacunku manifestują się m.in. w stylistyce architektonicznej obiektów i elementów wyposażenia przestrzeni urbanistycznych, a szczególnie wyraźnie w symbolice form przestrzennych (pomniki, tablice pamiątkowe, obeliski, itp.). Kolejna grupa to potrzeby wiedzy i rozumienia. Stan ich zaspokojenia można odnieść do poczucia tożsamości miasta, jako zespołu miejsc do zamieszkania dla konkretnej społeczności, z jej świadomością historyczną i obywatelską. Przestrzenie publiczne, jako zestaw różnych form, powinny służyć prawdzie we wzmacnianiu tej świadomości. Ostatnia grupa potrzeb podstawowych to potrzeba estetyki, która zobowiązuje do coraz wyższego poziomu jakości projektów, a także do stosowanych wysokiej jakości materiałów i dbałości o utrzymanie stanu technicznego wszystkich obiektów i terenów o charakterze publicznym.

Publiczne przestrzenie w miastach, zarówno pod względem ilości, jak i jakości, odzwierciedlają stan zaspokojenia potrzeb – przede wszystkim w wymiarze społecznym. Oczywistym prawem mieszkańców miast jest oczekiwanie nie degradacji, stagnacji, lecz rozwoju, a to oznacza realizację dwóch postulatów wyrażających:

- dążenie do uzyskiwania coraz wyższego poziomu w zaspokajaniu potrzeb,
- kierowanie się zasadami akumulacji kulturowej.

Problemy standardów przestrzeni publicznych, stanowiące odpowiedź na wymienione postulaty, zostaną w dalszej części opracowania przedstawione na przy-

kładzie dwóch miast: Kępna i Wielunia. W każdym z nich przeprowadzono badania, które ukazały obecny poziom zaspokojenia potrzeb i charakter zjawiska akumulacji kulturowej.

2. Postulat pierwszy: od poziomu egzystencjalnego do kulturowego

Sposoby zagospodarowania przestrzeni publicznych są świadectwem poziomu zaspokojenia potrzeb człowieka – szczególnie tych o charakterze społecznym. Podstawowy poziom (egzystencjalny) realizacji społecznych oczekiwań wobec przestrzeni przejawia się w wykorzystaniu najprostszych, niezbędnych do przetrwania, środków do aranżacji miejsc publicznych. W każdej dziedzinie życia społecznego możliwy jest coraz wyższy standard, który w wymiarze kulturowo-przestrzennym oznacza ciągle doskonalenie zarówno wyglądu, jak i sposobu użytkowania miejsc dostępnych dla każdego. Rozwój osobowości człowieka psychologowie uzależniają w dużym stopniu od warunków obiektywnych (w tym także przestrzennych). Proces „wrastania w kulturę” pozwala człowiekowi osiągać coraz wyższy poziom, a więc nie jest obojętne, jaką kulturową ofertą jest przestrzeń (Gogacz 1985, s. 24-27).

Przestrzenie publiczne mogą stanowić swoiste miejsce edukacji, a odpowiednie warunki przestrzenne w istotny sposób wpływają na podnoszenie poziomu zaspokajania potrzeb. Poniżej będą przedstawione przykładowe sytuacje, które sprzyjają osiągnięciu coraz wyższego poziomu zaspokojenia poszczególnych grup podstawowych potrzeb człowieka, według kolejności od najniższych w hierarchii do najwyższych.

- **Grupa I - potrzeby fizjologiczne**, których zaspokajanie na coraz wyższym poziomie kulturowym oznacza dążenie do doskonalenia obyczajów.

Analizując tę grupę potrzeb trzeba przyznać, że przestrzeń ma za zadanie zapewnić optymalne warunki ze względu na fizjologię człowieka. Doskonalenie obyczajów może oznaczać promowanie racjonalnych zachowań np. w dbałości o warunki korzystne dla zdrowia, czystość, eliminowanie przestrzeni generujących zagrożenia, poszerzanie oferty w zakresie dostępnych form rekreacji. Przechodzenie od niższego do wyższego poziomu oznacza likwidację różnego rodzaju uciążliwości. Ułatwienia w fizjologicznym funkcjonowaniu człowieka będą następstwem np. rozwiązania problemów komunikacyjnych, wprowadzania większej ilości zieleni, co oznacza poprawę jakości powietrza w otwartych przestrzeniach miasta. Ważne usługi ze względu na potrzeby fizjologiczne to gastronomia. Zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni rynków i placów miejskich, nowe aranżacje pasaży, deptaków uwzględniają często także poszerzenie oferty w dziedzinie gastronomii. Dzięki zmianom w funkcjonowaniu przestrzeni publicznych potencjalny klient może uzyskać dostęp do wielu atrakcyjnych form przestrzeni o zróżnicowanym standardzie (np. ogródki letnie, lokale specjalizujące się w daniach regionalnych).

- **Grupa II – potrzeby bezpieczeństwa**, których zaspokajanie na coraz wyższym poziomie oznacza dążenie do komfortu fizycznego i psychicznego.

Publiczne przestrzenie w zakresie bezpieczeństwa powinny zapewniać poprawę samopoczucia fizycznego i psychicznego, należnego poszczególnym jednostkom, jak i grupom społecznym. Problemy bezpiecznego poruszania się w przestrzeni miasta to przede wszystkim sprawa komunikacji. Korzystne dla każdego rodzaju ruchu są rozwiązania eliminujące potencjalne zagrożenia: segregacja ruchów, bezkolizyjność, poszerzanie stref dla pieszych, rowerzystów, likwidacja barier dla niepełnosprawnych. Na poczucie bezpieczeństwa wpływają także odpowiednie wielkości form przestrzennych, ich proporcje, wyposażenie w elementy dekoracyjne, nawet tak drobne sprawy, jak oświetlenie, czy kolorystyka. Miejsca dobrze oświetlone nocą, wyposażone w monitoring sprzyjają poczuciu komfortu.

- **Grupa III – potrzeby przynależności i miłości**, których zaspokajanie na coraz wyższym poziomie oznacza dążenie do osobowego wzrostu w rozwoju.

Każda przestrzeń powinna zapewniać warunki do „osobowego wzrostu w rozwoju” (Maga-Jagielnicka 2007), co oznacza zobowiązanie, aby warunki przestrzenne nie utrudniały rozwoju osobowego i relacji międzyludzkich. Potrzeba przynależności i miłości ma wydźwięk pozytywny. Wysoki (kulturowy) poziom zaspokojenia potrzeb przynależności i miłości jest uzależniony od hierarchii wartości, jakie odpowiadają danej społeczności miejskiej. Na osobowy rozwój każdego z nas wpływają doświadczenia wyniesione z uczestnictwa w życiu społecznym. Odpowiednia ilość i jakość form przestrzennych wykorzystywanych jako miejsca spotkań (miejsca imprez kulturalnych, sportowych, towarzyskich, rodzinnych) wyzwalają aktywność społeczną, a sposób aranżacji przestrzennej może tę aktywność wzmacniać lub osłabiać. Nie bez znaczenia są takie cechy przestrzeni, jak: dogodność usytuowania miejsc dla zgromadzeń i ich dostępność komunikacyjna oraz atrakcyjność form detalu urbanistycznego. Rozpatrując szanse na osiągnięcie coraz wyższego poziomu w zaspokajaniu potrzeb przynależności i miłości – odpowiedzialnych za powstawanie silnych więzi społecznych – trzeba przyznać, że istotna jest także zgodność symboliki form obecnych w przestrzeni publicznej z uznanymi wartościami (Maga-Jagielnicka 2005, s. 149-156).

- **Grupa IV – potrzeby szacunku**, których zaspokajanie na coraz wyższym poziomie oznacza dążenia do integracji społecznej.

Odczytywanie w przestrzeni znamion szanowania siebie nawzajem skłania do refleksji na temat więzi społecznych, poczucia odpowiedzialności za otaczającą przestrzeń, która jest materialną „oprawą” życia jednostek i wspólnot. Warunki przestrzenne tworzone na podstawie wysokiego poziomu realizacji potrzeb szacunku będą z pewnością korzystne do podtrzymania tożsamości miasta, zachowania miejsc cennych historycznie, a także dbałości o standard współcześnie powstających przestrzeni publicznych. Szacunek dla dorobku pokoleń będzie siłą powstrzymującą degradację miejsc pamięci. Arystoteles definiując miasto, określił je jako godną wspól-

notę ludzką (Benevolo 1995, s. 16). Zachowywanie się z godnością jest zależne od wewnętrznych dyspozycji indywidualnych człowieka, ale także poddawane jest stymulacji czynnikami zewnętrznymi (w tym także przestrzennymi). Obiekty i tereny publicznie dostępne odpowiadają w szerokim, społecznym zakresie za promowanie postaw szacunku. Realizowanie form przestrzennych o kontrowersyjnych relacjach z otoczeniem (zwłaszcza zabytkowym) zmusza do postawienia pytania: czy decyzje lokalizacyjne lub formalne wyrażają szacunek czy lekceważenie obecności w przestrzeni publicznej miejsc ważnych jako dziedzictwo narodowe, lokalne, a nawet indywidualne?

- **Grupa V – potrzeby samourzeczywistnienia**, których zaspokajanie na coraz wyższym poziomie oznacza osobiste i społeczne uczestnictwo w kulturze.

Człowiek jest istotą społeczną, przebywanie z innymi i korzystanie z przestrzeni wspólnych może być czynnikiem sprzyjającym lub utrudniającym osiągnięcie satysfakcji, spełnienia, samorealizacji – rozumiane na ogół jako przeżycie wybitnie indywidualne. Bogactwo oferty kulturowej dostępnej w przestrzeniach publicznych (koncerty, prezentacje, imprezy okolicznościowe, różne aranżacje świąteczne) pobudza każdego w jego indywidualnym rozwoju. Wysoki kulturowo poziom zaspokojenia tej grupy potrzeb oznacza takie wyposażenie przestrzeni publicznych, aby w jak najszerszym zakresie zachęcać do osobistego i społecznego uczestnictwa w kulturze. Jako czynniki sprzyjające można wymienić: koncentrację miejsc wydarzeń kulturalnych, atrakcyjność stref wejściowych do obiektów publicznych, pomysłowość w tworzeniu szerokiej oferty usług o zróżnicowanych formach i sposobach użytkowania. Dużą rolę do odegrania mają formy mobilne, tymczasowe, które pojawiają się w przestrzeniach publicznych sezonowo np. w okresie wakacji, świąt, ważnych wydarzeń rocznicowych.

- **Grupa VI – potrzeby wiedzy i rozumienia**, których zaspokajanie na coraz wyższym poziomie oznacza dążenie do prawdy w informacji i interpretacji.

Publiczne przestrzenie mają określoną „szatę informacyjną”. Zastosowana w formach przestrzennych stylistyka, symbolika oraz staranny dobór form plastycznych zróżnicowanych znaczeniowo (np. reklam) odpowiadają za przekaz różnorodnych treści. Informacje w miejscach publicznych docierają do wielu adresatów. Przebywają tu nie tylko mieszkańcy miasta, ale także przybywający do pracy i odwiedzający go w celach turystycznych. Cenione są zatem rozpoznawalne znaki w przestrzeni. Czytelności informacji zawartych w przestrzeniach publicznych sprzyjają m.in. odpowiednie formy eksponowania miejsc prestiżowych, uatrakcyjnianie dojsć do ważnych stref w mieście, propagowanie rozwiązań zgodnych z kolorytem lokalnym, zabezpieczanie śladów historycznego rozwoju miasta i jego mieszkańców. Ze względów aksjologicznych pożądane jest przekazywanie wszystkich treści w duchu prawdy, która w filozofii klasycznej nazywana jest wartością najwyższą – jedną z trzech, oprócz dobra i piękna.

- **Grupa VII – potrzeby estetyczne**, których zaspokajanie na coraz wyższym poziomie oznacza dążenie do harmonii współistnienia natury i kultury.

W szerokim znaczeniu pojęcia *estetyka* kryje się zobowiązanie do harmonijnego łączenia wszystkich elementów tworzących publiczne przestrzenie. Zasada względnej przewagi oznacza, że oczekiwania wysokiego poziomu estetyki przestrzeni – jej piękna – pojawiają się na ogół po względnie wysokim zaspokojeniu potrzeb wszystkich innych, niższych w hierarchii. Jeśli przestrzeń jest postrzegana jako bezpieczna, umożliwiająca integrację społeczną, wyposażona w różnorodne atrakcje z punktu widzenia użytkowego, to wzrasta także zainteresowanie poziomem estetyki. Ze względu na nieograniczone możliwości wyobraźni projektantów poziom estetyki nie ma żadnego progu. Trudno też ustalić kryteria oceniające, jak wysoki poziom już uzyskano, czy w danym miejscu jest tylko porządnie, a może już jest pięknie. Użytkownicy przestrzeni powinni dostrzegać ciągłą poprawę wyglądu miejsc publicznych. W przestrzeni miejskiej oczekiwania harmonii między elementami natury i kultury, to przykładowo zobowiązanie do wprowadzania na możliwie największą skalę zieleni, jako wartościowego elementu przestrzeni publicznej (parki, tereny rekreacyjno-sportowe). Nie mniej ważne jest maksymalne „nasylenie” roślinnością w mniejszej skali w postaci skwerów, zieleni przyulicznej, kompozycji stref wejściowych do obiektów publicznych. Jeżeli obiekty i tereny publiczne tworzą w mieście spójny system powiązanych ze sobą elementów, to znacznie łatwiej realizować zasadę harmonijnego zestawiania dzieł natury i kultury. Na szczególną uwagę zasługuje pozytywna tendencja do uzupełniania ciągłości na trasach głównych ciągów pieszych, łączących najważniejsze atrakcje publiczne w mieście (pasaże, deptaki, place i placyki, skwery, itp.). Istotną przeszkodą może być pomniejszanie zasobów terenowych w cennych rynkowo miejscach. Sprzedaż nieruchomości daje doraźne korzyści dla budżetu samorządów, ale utrudnia tworzenie spójnych, atrakcyjnych nowych przestrzeni publicznych o wysokim standardzie.

3. Postulat drugi: akumulacja kulturowa gwarancją standardu

Tereny i obiekty współtworzące publiczną ofertę dla społeczności miasta mają wiele zadań, ale jedno z nich – odpowiedzialność za tożsamość miasta – ma szczególną wymowę. Analizując miasto, jako strukturę społeczno-przestrzenną powstałą dla dobra społeczności, która ją tworzy, trudno nie dostrzec wagi zagadnień ochrony tych cech, które są niepowtarzalne, wyjątkowe, tworzące swoiste *genius loci* miasta (Maga-Jagielnicka 2009, s. 27-34). Dużym zubożeniem przestrzeni miasta byłoby postępowanie w myśl zasad ewolucji organicznej, tj. akceptowania tylko nowych, potrzebnych współcześnie form traktowanych jako konieczne do przetrwania, a odrzucenie dawnych – wyeliminowanych „naturalnym doborem” przez unowocześnianie. Analizując miejskie przestrzenie publiczne przydatne jest tzw. podejście kulturowe, czyli traktowanie zmian w przestrzeni jako przejawów ewolucji kulturowej, gdzie

ważnym – ale nie jedynym – zjawiskiem jest tzw. akumulacja kulturowa (Kroeber 1989, s. 276-322). Wartość oferty, jaką stanowią publiczne przestrzenie miast, można określić jako wynik relacji między zasięgiem zjawiska akumulacji kulturowej a nasileniem procesów modernizacyjnych. Występowanie zjawisk akumulacji kulturowej sprzyja osiągnięciu wysokiego poziomu standardu. Bardzo ważną rolę do odegrania mają m.in. prawne uwarunkowania, wynikające z zasad ochrony konserwatorskiej. Obejmowanie ochroną obiektów i terenów to cenne narzędzie stojące na straży wartości historycznych, ale wobec innych elementów, wzmacniania tożsamości miasta i jego mieszkańców, jest niewystarczające. Przestrzenie publiczne to czasem szczególne „pole walki” o zachowanie różnorodnych w formie miejsc pamięci, o możliwość kontynuowania lokalnych tradycji, o zachowanie charakterystycznych przejawów obyczajowości.

Ślady rozwoju historycznego miasta i losu jego mieszkańców są wyjątkową wartością. Zmiany w przestrzeni o charakterze akumulacji kulturowej oznaczają, że wprowadzanie nowych elementów (wyburzenia, przebudowy, uzupełnienia współczesnymi formami) nie musi oznaczać eliminacji dawnych form. Niszczenie śladów przeszłości to zubożenie dorobku materialnego zawartego w przestrzeni publicznej, a to w efekcie utrudnia pielęgnowanie dorobku niematerialnego (idei, przeżyć jednostkowych i społecznych).

W zakresie każdej z grup potrzeb opisanych powyżej kryje się możliwość kontynuowania tradycji, a jednocześnie propagowania nowych współczesnych form. Tradycyjne formy np. w usługach gastronomii (karczmy o stylizowanych wnętrzach), stanowią cenioną atrakcję przestrzeni publicznych: rynków, placów, deptaków, pasaży, gdzie pozostawia się dawne aranżacje lub przeprowadza stosowną stylizację w obrębie lokali i sezonowych „ogródków”. Formą nawiązania do historii jest stosowanie tradycyjnych materiałów w przestrzeniach komunikacyjnych (np. brukowane nawierzchnie placów i ulic w obszarach starych miast). Dbłość o różnorodne miejsca pamięci to utrwalanie w przestrzeni kulturowego wyrazu realizacji potrzeb przynależności i miłości. Przestrzenie publiczne to miejsca dla pomników, tablic pamiątkowych, muzeów i różnych form ekspozycji. Zachowywanie śladów przeszłości wymaga jednak odniesień do wartości, które reprezentują. Akumulacja kulturowa oznacza uwzględnianie ocen wartościujących. W przypadku zaspokajania potrzeb samourzeczywistnienia w wymiarze społecznym trzeba także rozważyć, czy nie występuje jakaś forma kolizji. Potrzeby zbiorowości nie są bowiem prostą sumą potrzeb jednostkowych, tak więc w przestrzeni publicznej nie powinno być miejsca dla szkodliwych społecznie treści. Każda wartość wymaga określenia jej w kategoriach moralnych, a dotyczy to wszystkich walorów przestrzeni, także historycznych, które w przestrzennych formach odpowiadają m.in. za przekaz idei, propagowanie bohaterów. Ochrona tego, co dawne, wyrażające jednak inne wymagania estetyczne, reprezentujące odmienne od współczesnego style, jest lekcją pokory, pozwala na spojrzenie z większym dystansem na współczesne próby urządzania miasta.

4. Problemy standardów publicznych przestrzeni małych miast w analizach urbanistycznych i badaniach ankietowych

Przeanalizowanie wszystkich grup potrzeb, ze względu na możliwości osiągnięcia coraz wyższego poziomu ich zaspokojenia i rozpoznanie symptomów zjawiska akumulacji kulturowej, skłaniają do dalszych refleksji na temat zróżnicowania standardów oferty, jaką stanowią przestrzenie publiczne. Ocenę obecnego standardu tych przestrzeni można przeprowadzić na podstawie różnorodnych analiz urbanistycznych poprzedzających wykonanie projektu ewentualnych zmian. Do określenia zakresu pożądanych zmian i pilności przeprowadzenia prac projektowych i realizacyjnych przydaje się także konfrontacja autorskich ustaleń z opiniami mieszkańców.

Miasta małe to przestrzeń, którą można ogarnąć całościowo, miejsca publiczne są dobrze znane mieszkańcom, dlatego przeprowadzenie porównania stanowisk projektanta i użytkownika może przynieść interesujące wyniki. W prezentowanym opracowaniu zostaną zaprezentowane problemy standardów przestrzeni publicznych, które zidentyfikowano w toku opracowań dwóch prac magisterskich poświęconych małym miastom:

- *Przestrzenie publiczne miasta Kępna – możliwości przekształceń* (Junczak 2009).
- *Przestrzenie publiczne obszaru Starego Miasta w Wieluniu* (Pietrasik 2010).

Prace dyplomowe dotyczące obu miast zostały wykonane w ścisłej współpracy z promotorką, stanowią więc wspólny dorobek badawczy, który zostanie poniżej przedstawiony.

4.1. Zakres analiz urbanistycznych i badań ankietowych

Miasta wybrane do przeprowadzenia badań to przestrzenie dobrze znane autorom, które w swoich analizach mogły wykazać się znajomością przestrzeni, ale także ukształtowanymi w toku studiów poglądami dotyczącymi współczesnych wymagań wobec przestrzeni publicznych. Kępno to kilkunastotysięczne miasto powiatowe w woj. wielkopolskim. Wieluń liczy ponad dwadzieścia tys. mieszkańców, jest miastem powiatowym w woj. łódzkim. Ze względu na wielkość miasta, w przypadku Kępna, zaprezentowano charakterystykę wszystkich obiektów i terenów o charakterze przestrzeni publicznych. W przypadku Wielunia – miasta znacznie większego – wybrano do opracowania tylko obszar Starego Miasta, jako najważniejszej jednostki strukturalnej miasta.

W toku przeprowadzonych prac analitycznych i projektowych znalazły zastosowanie, jako myśli przewodnie, dwa podejścia w rozpoznawaniu problemów w przestrzeni miejskiej. Po pierwsze, w ocenie standardu przestrzeni publicznych kierowano się odniesieniem do poziomu zaspokojenia podstawowych potrzeb o charakterze społecznym, a po drugie, rozważano zasięg zjawiska akumulacji kulturowej.

Zakres analiz urbanistycznych, których zadaniem było rozpoznanie i ocena stanu istniejącego zagospodarowania przestrzeni publicznych, dotyczył następujących zagadnień:

- kategorii przestrzeni publicznych,
- lokalizacji,
- sąsiedztwa,
- kompozycji,
- spójności powiązań przestrzennych,
- prawidłowości użytkowania,
- stanu technicznego,
- estetyki.

W przeprowadzonych badaniach ankietowych, które obejmowały w każdym mieście ok. 100 osób, ocenie podlegały następujące zagadnienia:

- dostępność obiektów i terenów publicznych,
- czytelność układu przestrzennego,
- stopień uciążliwości komunikacji,
- poziom akceptacji form przestrzennych,
- oczekiwania zmian.

4.2. Ogólne wnioski z przeprowadzonych analiz i badań

Zestawienie wniosków z autorskich analiz urbanistycznych z wynikami przeprowadzonej wśród mieszkańców ankiety pozwoliło zidentyfikować problemy dostrzegane w przestrzeniach publicznych. Wyniki badań ankietowych okazały się interesujące. Respondenci wykazali się twórczym krytycyzmem, udało się uzyskać oceny obecnego stanu przestrzeni publicznych, a także sformułować postulaty wobec oczekiwanego standardu. Pytania dotyczące zmian obecnego stanu przestrzeni miały na celu poznanie stopnia zrozumienia i ewentualnej akceptacji dla możliwych przekształceń. Najdobitniej ujawniły się problemy:

- uciążliwości komunikacji,
- zaniedbań terenów zieleni,
- zbyt małej ilości atrakcyjnych miejsc do wypoczynku,
- nieodpowiedniego zestawu branż usługowych w centralnej części miasta,
- niezadawalającej estetyki zabudowy w obrębie przestrzeni publicznych,
- zaniedbań przestrzeni świadczących o tożsamości miasta.

Różnorodne uciążliwości związane z przestrzeniami komunikacyjnymi (hałas, natężenie ruchu, kolizyjność ruchów, brak poczucia bezpieczeństwa dla pieszych) wyraźnie wskazywali ankietowani w obu miastach. Zdecydowana większość ankietowanych w Kępnie oceniła uciążliwość ruchu samochodowego jako dużą lub bardzo dużą. Miasto ma problem z ponadlokalnym ruchem tranzytowym. Mieszkańcy docenili jednak nowości z ostatnich lat: atrakcyjność trasy pieszo-ro-

werowej i odnowę placu rynkowego. W Wieluniu w obszarze Starego Miasta krytyczne uwagi dotyczyły głównie stanu nawierzchni dróg, zbyt małej liczby miejsc parkingowych i niewygodnej lokalizacji przejść dla pieszych. Z zakresu zmian komunikacyjnych zadano respondentom pytanie o korzyści z wyłączenia z ruchu obszaru Placu Legionów (ryнку) w Wieluniu. Mieszkańcy w przeważającej liczbie wyrazili aprobatę dla pomysłu przeznaczenia wyłącznie dla pieszych głównego placu w mieście.

Mieszkańcy obu miast wypowiedzieli się także na temat stanu zieleni, przeważały opinie niezadowolone. W ocenie brano pod uwagę różnorodność szaty roślinnej, dbałość o utrzymanie czystości, wyposażenie w elementy małej architektury. Zdecydowanie lepiej od dużych terenów (np. parków miejskich) wypadały w ocenach mniejsze formy zieleni (np. skwery, kompozycje przy obiektach użyteczności publicznej). Respondenci zwrócili także uwagę na braki i małą atrakcyjność zieleni przyulicznej. Za niewystarczającą uznano ilość i jakość różnych form „umeblowania” przestrzeni. Krytycznie oceniano wygląd punktów oświetleniowych, ławek, siedzisk, pojemników na odpady. Interesujący był postulat zgłoszony w Wieluniu – ankietowani upomnieli się o stosowanie w większej liczbie miejsc do siedzenia z oparciem. Miasto Kępno było poddane badaniom na całym obszarze, tak więc analizy dotyczyły wszystkich ogólnie dostępnych terenów zieleni, także tych w obrębie osiedli mieszkaniowych typu blokowego. Respondenci ocenili je jako średnio i źle wyposażone. Obecność w przestrzeniach publicznych miejsc umożliwiających odpoczynek w zieleni ankietowani z obu miast ocenili za niezadowalającą.

W analizach i ankietach wskazano na zbyt małą ilość terenów rekreacyjno-sportowych. W Kępnie aż 74% ankietowanych uznało, że tego typu obiektów i terenów jest zbyt mało. Za potencjalne miejsca do zagospodarowania wskazywano tereny o potencjale przyrodniczym (stawy, wyrobiska) i znaczeniu historycznym – ważnym dla podtrzymywania tożsamości miasta (teren pradawnego grodziska w Kępnie, teren wokół murów obronnych w Wieluniu).

Według ankietowanych w obszarach centralnych miast najmniej pożądane okazały się takie usługi, jak: hotele, banki, urzędy, biura. Stare Miasto w Wieluniu zostało przez mieszkańców ocenione jako miejsce, gdzie znajduje się za mało lokali gastronomicznych i rozrywkowych (ponad 60% odpowiedzi to wskazanie: za mało i stanowczo za mało). Interesujący wynik badań to wyraźne stanowisko mieszkańców odnośnie do placówek handlowych. Wskazano na zbyt dużą ilość usług handlu w najbliższym otoczeniu rynku, w parterach budynków. Analizy dotyczyły także wielkopowierzchniowych obiektów handlowych. W Kępnie istnieje 6 tego typu obiektów. Uznano że – jako elementy dostępne z publicznych ciągów komunikacyjnych – wpływają niekorzystnie na wizerunek miasta.

Estetyka zabudowy w obrębie przestrzeni publicznych w analizach wypadała na ogół mniej niż dobrze. Tylko w pojedynczych przypadkach dotyczących obiektów wyremontowanych w ostatnich latach respondenci przyznali najwyższe oceny.

Zaobserwowano też problem niezadowolającej estetyki i stanu technicznego elewacji budynków w sąsiedztwie ważnych hierarchicznie przestrzeni publicznych – widocznych w ujęciach krajobrazowych. Wiele zaniedbań ujawniło porównanie walorów historycznych zabudowy z ocenami stanu technicznego i opiniami mieszkańców związanych z estetyką. Przeszłość w formie różnorodnych śladów w przestrzeni publicznej jest – i powinna być – obecna. W Kępnie najgorszy stan elewacji budynków zarejestrowano w centrum, wzdłuż ulic przylegających do placu rynkowego. Walory historyczne w obszarze Starego Miasta w Wieluniu to znacznie poważniejszy problem. Miasto po tragicznym okresie II wojny światowej (70% zabudowy zostało zburzone w wyniku bombardowań 1 września 1939 r.) nadal jest „okaleczone”. Braki wartościowej zabudowy staromiejskiej, która zazwyczaj stanowi wizytówkę przestrzeni publicznych miasta, są bardzo wyraźne. Problemem współcześnie istotnym jest ograniczony zasięg zjawiska akumulacji kulturowej. Opisywane miasta mają za sobą długą przeszłość. Początki Wielunia to XII wiek, a Kępno rozwijało się od XIII w. Setki lat istnienia zobowiązują do wyjątkowej troski o każdy ślad przeszłości, jako element składający się na świadectwo tożsamości przestrzeni miasta i jego mieszkańców. W Wieluniu o potrzebie podtrzymywania tożsamości przestrzeni świadczy, wyjątkowo licznie reprezentowana w obszarze Starego Miasta, grupa detali urbanistycznych, takich jak: pomniki, tablice pamiątkowe, obeliski, pamiątkowe drzewa. Stanowią one cenne świadectwo silnej potrzeby wzmacniania tożsamości miasta w każdy możliwy w danym czasie sposób.

W ogólnej ocenie obecnego stanu przestrzeni publicznych w opisywanych miastach przeważały oceny pozytywne. Zdecydowanie najłagodniej oceniali miasto osoby starsze. Więcej opinii negatywnych zawierały wypowiedzi młodszych mieszkańców. Także poziom zadowolenia ze zmian, jakie zaistniały w ostatnich latach, był zróżnicowany w poszczególnych kategoriach wiekowych. Młodszy formułował zdecydowanie wyższe wymagania, byli mniej usatysfakcjonowani dotychczasowymi osiągnięciami, a jednocześnie bardziej sceptyczni w sprawie możliwego przyszłego standardu przestrzeni publicznych.

W przypadku Kępna stosunek odpowiedzi o charakterze pozytywnym (podoba się, bardzo się podoba) do odpowiedzi negatywnych (nie podoba się, zdecydowanie nie podoba się) wynosił jak 1,35 do 1. Ankietowani mieszkańcy miasta Kępna na pytanie dotyczące dziewięciu najważniejszych miejsc publicznych częściej odpowiadali, że zagospodarowanie przestrzeni podoba się (średnio 47%). Ogólnie obszar Starego Miasta w Wieluniu podoba się mieszkańcom, uznało tak aż 69% ankietowanych. Poziom zadowolenia z poszczególnych typów przestrzeni publicznych nie był jednak równomierny, co pozwoliło, w końcowym etapie opracowania cytowanych prac dyplomowych, na wytypowanie miejsc wymagających najpilniejszych działań. Wskazano także takie miejsca, gdzie będą prowadzone w dalszych latach prace rewitalizacyjne, rewitalizacyjne, modernizacyjne lub rekonstrukcyjne w celu poprawy standardu przestrzeni publicznych.

Podsumowanie

Publiczne przestrzenie miejskie, we wszystkich kategoriach tworzących je obiektów i terenów, są istotnym składnikiem procesu zaspokajania potrzeb człowieka, głównie tych o charakterze społecznym. Poziom zaspokojenia potrzeb odzwierciedla zarówno ilość, jak i jakość publicznych przestrzeni w mieście. Przestrzenne warunki odgrywają rolę stymulującą rozwój, dlatego zmiany w zagospodarowaniu, tak ważnych społecznie przestrzeni, powinny oznaczać podnoszenie poziomu zaspokojenia potrzeb (od egzystencjalnego do kulturowego). Publiczne przestrzenie to swoista oferta skierowana do mieszkańców i ewentualnych przyjezdnych, powinna być zespołem miejsc o jak najwyższym standardzie. W ocenie standardu liczy się nie tylko sama dostępność, brak barier czy ograniczeń, ale także odpowiednio szeroki wybór możliwych aktywności. Oferta jest oceniana także ze względu na spełnienie warunków do podtrzymywania tożsamości miasta i jego mieszkańców. Można je zidentyfikować jako relacje między udziałem zamierzeń modernizacyjnych i zasięgiem zjawisk akumulacji kulturowej, które stanowią gwarancję, że wprowadzanie nowych elementów nie wyeliminuje wszystkich form dawnych. Analizy przestrzeni publicznych przykładowych małych miast pozwoliły zorientować się w aktualnych problemach dotyczących, obecnego i przewidywanego w przyszłości, standardu w skali całego miasta (Kępno) i w odniesieniu do wybranej, ważnej jednostki strukturalnej (Stare Miasto w Wieluniu). Badania opinii mieszkańców okazały się ważnym uzupełnieniem autorskich analiz przedprojektowych. Można je traktować jako rodzaj sprawdzianu poprawności opracowanej diagnozy stanu obecnego przestrzeni publicznych, jak i prognozy dalszego doskonalenia zarówno form przestrzennych, jak i sposobów ich użytkowania w przyszłości. Identyfikacja problemów, które zostały ujawnione w przeprowadzonych analizach i badaniach pozwala stwierdzić, że standard przestrzeni publicznych wymaga ciągłego doskonalenia, ponieważ potrzeby społeczne, które są dzięki tym przestrzeniom zaspokajane tworzą dynamiczny system. Uzasadnione są oczekiwania ze strony mieszkańców, aby przestrzenie zmieniały się i osiągały coraz wyższy standard.

Literatura

- Bagiński E., 1998, *Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski*. Oficyna Wyd. Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Benevolo L., 1995, *Miasto w dziejach Europy*. Wyd. Krąg, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa.
- Gogacz M., 1985, *Szkice o kulturze*. Wyd. Michalineum, Kraków Warszawa/Struga.
- Junczak M., 2009, *Przestrzenie publiczne miasta Kępna – możliwości przekształceń*. Praca magisterska (niepub.); Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Kroeber A. L., 1989, *Istota kultury*. PWN, Warszawa.

- Królikowski J. T., Rylke J., 2001, *Spoleczno-kulturowe podstawy gospodarowania przestrzenią*. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Maga-Jagielnicka R., 2005, *Aksjosemiologiczne aspekty kształtowania „ładu kulturowego” w środowisku mieszkalnym człowieka*, [w:] *Oblicza równowagi. Architektura-Urbanistyka-Planowanie. U progu międzynarodowej dekady edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju*, A. Drapella-Hermansdorfer, K. Cebrat (red.). Oficyna Wyd. Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Maga-Jagielnicka R., 2007, *Publiczne przestrzenie odpowiedzią na kulturowe potrzeby człowieka*, [w:] *Dylematy wielokulturowości. Miasto wielu kultur*. Łódź.
- Maga-Jagielnicka R., 2009, *Place miejskie – zjawiska kulturowe kształtujące tożsamość przestrzeni*, [w:] *Fenomen genius loci. Tożsamość miejsca w kontekście historycznym i współczesnym*, B. Gutowski (red.). Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa.
- Masłow A., 2006, *Motywacja i osobowość*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Pietrasik K., 2010, *Przestrzenie publiczne obszaru Starego Miasta w Wieluniu*. Praca magisterska (niepub.), Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.